

РЕЗЮМЕ

КОРОНАВІРУСНИЙ КРАШ-ТЕСТ: СТІЙКІСТЬ ДО ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У КРАЇНАХ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА РУМУНІЇ

KYIV, 2020

РЕЗЮМЕ

У цьому дослідженні представлено огляд дій і стратегій комунікації, а також дезінформаційних наративів, пов'язаних з COVID-19, в шести країнах Східного партнерства (Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдові та Україні) та Румунії. Це логічне продовження і актуальне доповнення до «Індексу стійкості до дезінформації 2018», опублікованого Радою зовнішньої політики «Українська призма».

Мета дослідження — провести краш-тест деяких припущень, які були зроблені національними експертами у 2018 році, і проаналізувати як розвивається стійкість держав до дезінформації. Потужний потік дезінформації, пов'язаної з пандемією COVID-19, став випробуванням країн на стійкість до дезінформації. Крім того, дослідження має на меті підвищення інформованості широкої аудиторії про можливі загрози, пов'язані з дезінформацією про COVID-19, і про стійкість держав.

Зрозуміло, держави зосереджені на вирішенні проблем гуманітарної сфери та охорони здоров'я, які пов'язані зі спалахом коронавірусу. Але інформаційне середовище також опинилося під тиском. Як показав наш аналіз, джерела дезінформації можуть відрізнятися (як внутрішні, так і зовнішні), але наслідки схожі, і можуть спровокувати паніку, недовіру до дій уряду і помилки у реагуванні на кризу.

Логічна структура аналізу вибудована навколо трьох основних компонентів: розділів по країнах, дезінформаційних наративів та Індексу. Місцеві експерти у семи країнах проаналізували дії, заяви та ініціативи урядових і неурядових установ, зокрема, ЗМІ і релігійних організацій, а також наративи, наявні у публічному і медійному дискурсах протягом 6 місяців (лютий — липень 2020).

Аналіз показав, що, навіть якщо у більшості країн перші випадки COVID-19 були виявлені у березні, дезінформація і конспірологічні теорії поширювалися вже з січня—лютого. Ті дезінформаційні наративи були частиною глобальної тенденції і переважно мали геополітичну природу, пов'язану з дискурсом Китай—США і страхом невідомого.

Результати дослідження виявили, що введення надзвичайного стану майже ніяк не позначилося на поширенні дезінформації. Один з головних чинників, що вплинув на потік дезінформації, була своєчасна, достатня і добре скоординована комунікація відповідних органів влади. Коли у ЗМІ та суспільства був відкритий доступ до інформації через регулярні брифінги, офіційні сайти і т. д., інформаційний вакуум був заповнений. Таким чином, залишаючи менше простору для чуток і маніпуляцій.

ЗМІ зіграли важливу роль як у поширенні, так і в розвінчанні дезінформації. На жаль, у деяких країнах ЗМІ перетворилися на заручників політичних уподобань їхніх власників, або, на початковій стадії, дефіциту конкретних знань, необхідних для висвітлення пандемії. Ситуація була кращою у країнах, де існує Етичний кодекс журналістів і норми саморегуляції для ЗМІ, і, відповідно, більш проблематичною там, де медіа переважно підконтрольні державі.

Усі країни зіткнулися з проблемою балансування між, з одного боку, необхідністю запобігти поширенню дезінформації і блокуванням деяких новинних або онлайн-ресурсів, що публікують її, та, з іншого боку, свободою слова і ЗМІ. Однак можна стверджувати, що рівень критики влади відповідав рівню демократії у конкретній країні і рівню довіри до дій уряду. Наприклад, в Азербайджані та Білорусі й раніше фіксувалося багато випадків зловживання владою і блокування медіа як засобу покарання опозиції, таким чином будь-які нові обмеження були сприйняті через лінзу додаткового тиску. Водночас в Україні населення сприйняло блокування службами безпеки деяких сторінок у Facebook, як необхідний крок для запобігання поширенню дезінформації, оскільки й раніше подібні дії вживалися переважно для протидії російській або сепаратистській пропаганді.

Румунія, Україна і Грузія отримали найвищі бали з точки зору стійкості, реакції громадянського суспільства та уряду, хоча й не дотягли до максимальних оцінок. Азербайджан, Білорусь і Молдова зайняли найнижчі позиції. За відповідь уряду найвищий бал отримала Грузія (6 з 9), далі Україна (5 з 9), а Молдова — найнижчий (0). Робота медіа отримала найвищу оцінку в Румунії

(3 з 4) і найнижчу у Білорусі (1 з 4). Громадянське суспільство виявилось найактивнішим в Україні та Румунії (7 з 8 в обох країнах) і найпасивнішим в Азербайджані та Білорусі (1 з 8 в обох країнах).

НАРАТИВИ

Дослідження засвідчило, що хоча російські нарративи стійко заповнили публічний дискурс, РФ під час пандемії була не єдиним джерелом дезінформації, залишаючи достатньо простору генерування внутрішніх і глобальних нарративів. І все ж російськомовне населення залишалося найбільш уразливим до дезінформації.

Більшість дезінформаційних нарративів, що розповсюджувалися під час пандемії та були ідентифіковані у всіх вивчених країнах, можна згрупувати наступним чином:

- пов'язані зі здоров'ям (наприклад, симптомами, діагностикою, лікуванням);
- геополітично орієнтовані (наприклад, про дії чи вплив третіх країн, пов'язані із зовнішньою політикою, міжнародною допомогою);
- пов'язані з урядом (наприклад, загрозами демократії та правами людини, «неспроможними» урядами, політичними розколами тощо);
- конспірологія (наприклад, мережа 5G, штучно створений вірус як біологічна зброя, вірус створений Біллом Гейтсом тощо).

АЗЕРБАЙДЖАН

Дезінформаційні кампанії в Азербайджані мають як глобальне, так і національне походження, а влада здебільшого не впоралась із ситуацією. Інформація державних ЗМІ та дослідницьких центрів Росії продовжує залишатися основним джерелом дезінформації про COVID-19, тоді як російськомовна громада в Азербайджані залишається найбільш вразливою групою населення. Незалежні ЗМІ та громадянське суспільство все ще надзвичайно обмежені через загальну політичну ситуацію в країні. Жорсткі обмежувальні заходи, введені урядом, серйозно критикувалися та не мали

жодного позитивного впливу на стійкість азербайджанського суспільства до дезінформації. Хоча влада надавала факти та базову інформацію, однак бракувало відкритості до запитань медіа та громадянського суспільства, таким чином створювався інформаційний вакуум. Первинні непорозуміння щодо проведення релігійних зібрань не привели до поширення оманливої інформації в суспільстві. Релігійні громади та їх лідери, не виявляли активності ні в інформаційному дискурсі, але й не розповсюджували дезінформацію. Основні нарративи змінювалися з розвитком епідемій, починаючи від геополітичних (інформація про те, що COVID-19 створено в США як біологічну зброю та про розпад Європейського Союзу), та закінчуючи вихваланням на піку пандемії так званих «успіхів» уряду у боротьбі з коронавірусом, які стверджували про те, що «азербайджанський досвід» боротьби проти коронавірусу вивчається у світі.

ВІРМЕНІЯ

У Вірменії спостерігалось поширення безлічі антиурядових нарративів, пов'язаних із загальною політичною конкуренцією у країні, коли дезінформація в основному поширювалася політичними опонентами, щоб підірвати довіру до уряду. Одним з перших заходів у боротьбі з пандемією стало призначення віце-прем'єр-міністра основною уповноваженою особою, а також систематичне інформування громадян міністром охорони здоров'я. Регулярні брифінги мали позитивний ефект та заповнювали інформаційний вакуум. Однак початкову позитивну реакцію затьмарили проблеми, пов'язані з поганим управлінням пандемією та конфіденційністю персональних даних. Негативно позначилася на ситуації також глибока поляризація медіа ландшафту Вірменії. У соцмережах серйозний вплив мають (колишні) лікарі-блогери, які змішували політику і медицину і поширювали дезінформацію про вірус. Громадянське суспільство продемонструвало як позитивні, так і негативні дії — брало участь і в поширенні, і в розвінчанні дезінформації. Основні нарративи, які були популярні у Вірменії: критика масочного та карантинного режиму, нарощування недовіри до уряду, обговорення ролі Джорджа Сороса у поширенні вірусу.

БІЛОРУСЬ

Ситуація у Білорусі має свої особливості, оскільки це єдина країна, де не вводилися надзвичайний стан і карантин. Крім того, пандемія розвивалася паралельно з дуже напруженою виборчою кампанією. Таким чином, уряд і вищі чиновники самі перетворилися на одне з головних джерел дезінформації, разом з російськими інформаційними ресурсами. На початковому етапі поширення епідемії інформаційна політика Мінська фокусувалася на запобіганні паніки серед населення, тому інформація про епідеміологічну ситуацію публікувалася дуже обмежено, а ризик захворювання применшувався. Президент Лукашенко став одним з головних ньюзмейкерів недостовірної інформації. Це призвело до інформаційного вакууму і поширення чуток щодо справжньої ситуації з COVID-19. Незалежні ЗМІ та опозиційні політики критикували дії уряду і намагалися надати альтернативні джерела інформації. Це було використано як привід для атак на опозиційні медіа. За відсутності карантину у Білорусі громадянське суспільство та ініціативні групи більше концентрувалися на адвокації жорсткіших заходів дотримання соціальної дистанції, а також підтримці медперсоналу і лікарень, ніж на розвінчанні дезінформації. Основні наративи будувалися навколо заперечення небезпеки COVID-19, обговоренні геополітичного суперництва між Китаєм і США, як причин кризи, і чуток про високі показники смертності у різних містах.

ГРУЗІЯ

Реакція уряду Грузії була однією з найуспішніших. Як наслідок, у Грузії спостерігалась одна з найкращих епідеміологічних ситуацій та хороша стратегія комунікації. Однак, політична криза і очікувані парламентські вибори під час епідемії негативно позначилися на інформаційному просторі. Головний виклик для Грузії полягав у комунікації карантинних заходів та інших обмежень для національних меншин (азербайджанської та вірменської громад), що призвело до низки інцидентів. Створення грузинським урядом

Міжвідомчої координаційної ради мало позитивний ефект, оскільки забезпечило надання важливої інформації, організацію щоденних брифінгів, спеціальних сайтів та гарячої лінії. Що стосується ЗМІ, то спостерігалася проблема з російськими медіа та із засобами масової інформації на окупованих територіях Грузії, які ретранслявали російську дезінформацію, переважно пов'язану з фейковими новинами про американські лабораторії в Грузії, які нібито «створили COVID-19». Найбільш популярними були антиамериканські, антиліберальні і антикарантинні наративи.

МОЛДОВА

У Молдові реакція на пандемію та її висвітлення в ЗМІ були дуже політизовані. Загальне політичне суперництво у країні негативно позначилося на ситуації і призвело до збільшення обсягу неправдивої інформації та інформаційних маніпуляцій. Були помічені російські і китайські кампанії дезінформації і впливу через медіа. План реагування Молдови на пандемію, представлений у березні, включав інформаційний компонент — комунікацію через ЗМІ та соцмережі, брифінги топ-чиновників, гарячі лінії і сайти. Комунікація про ситуацію з COVID-19 у країні здійснювалася двічі на день командою з протидії пандемії. Однак загальна низька довіра населення Молдови до уряду і відірваність інформації від реальних фактів привели до негативного сприйняття офіційних даних. Крім того, президент і уряд суперечили один одному. Значна присутність російського контенту і російських телеканалів негативно позначилася на ситуації, і включали як дезінформацію, так і пропаганду. Одним з джерел дезінформації була церква, яка поширювала, серед іншого, фейки про 5G і походження вірусу (більшість наративів ідентичні тим, які поширює Російська православна церква). Основні наративи у Молдові стосувалися методів лікування, страху через неможливість одужати, а також конспірології (чіпування населення, 5G, американські лабораторії). Крім того, присутній геополітичний дискурс, в якому переважно стверджувалося, що «смерть йде з Заходу, а допомога — від Росії і Китаю».

РУМУНІЯ

Зіткнувшись з перспективою пандемії COVID-19, румунська влада спромоглась скласти різноманітні заходи з метою недопущення розповсюдження вірусу та організувати інформування населення щодо збільшення ризиків. Водночас реакція громадянського суспільства була змішаною, а дії влади мали розгублюючий ефект на частину населення. На фоні цього, румунська інформаційна сфера піддалась декільком послідовним дезінформаційним хвилям. Серед наративів найпопулярнішими в Румунії були конспірологічні теорії, пов'язані з походженням вірусу і негативним впливом 5G. Одними з найпомітніших джерел дезінформації були сайти з Молдови. Дослідження показало, що вказувати виключно на Росію як джерело нинішніх кампаній дезінформації, що вдарили по Румунії, було б спрощенням, оскільки внутрішні гравці без чітких прив'язок до Росії також можуть бути зацікавлені у поширенні неправдивої інформації та альтернативних наративів з тією ж метою: підірвати довіру до інститутів і посіяти паніку.

УКРАЇНА

Інформаційні маніпуляції, що поєднують емоційне і раціональне, стали повсюдними і панівними в Україні після 2014 року і викристалізувалися під час епідеміологічної кризи у 2020 році. Порівняно тривалий досвід інформаційної війни з Росією, а також наявність неурядових організацій, що працюють над розвінчанням дезінформації та інформаційною безпекою, забезпечили деяку стійкість українців щодо дезінформації і протидії фейкам. Реакція уряду була задовільною, зважаючи на щоденне інформування і створення спеціальних сайтів. У запобіганні дезінформації, особливо в соцмережах, також брала участь Служба Безпеки України. ЗМІ виявилися менш стійкими через декілька факторів: політизацію медійного поля, дефіцит професійних знань, російський вплив і посилення на неперевірені невідомі джерела. Водночас були позитивні приклади ЗМІ, які створювали спецпроекти, щоб заповнити інформаційні прогалини і розвінчати міфи про COVID-19. Громадянське суспільство в Україні виявилось

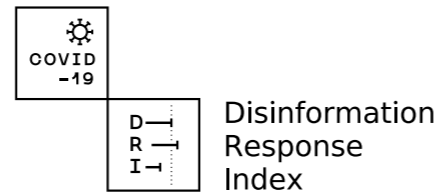
найстійкішим і найбільш підготовленим, активно працюючи в усіх напрямках: надаючи адекватну інформацію, розвіюючи міфи, перевіряючи факти і т. д. Поширення дезінформації в Україні різнилось із розвитком ситуації. На початку пандемії переважали неправдиві новини та конспірологічні теорії через відсутність знань, а також геополітичні наративи про іноземну підтримку у боротьбі з пандемією. Найпопулярніший дезінформаційний наратив стосувався походження вірусу (включаючи «американські лабораторії в Україні») та методів лікування, а також участі Джорджа Сороса у початку пандемії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Експерти визначили наступні рекомендації, які можна використовувати не тільки в окремих країнах, а й у всьому регіоні:

1. Ефективна координація між міністерствами та відомствами щодо надання інформації необхідна, щоб уникнути непорозумінь та поширення дезінформації, та підвищити рівень довіри у суспільстві.
2. На державному рівні необхідно забезпечити повне, достовірне і своєчасне інформування громадян про пандемію, забезпечити легкий доступ до інформації всередині країни і за кордоном — серед іншого, на мовах національних меншин.
3. Взаємодовіра вкрай важлива для забезпечення згуртованості і єдності на рівні суспільства. Навпаки, нижчий рівень довіри між державними інституціями і громадянським суспільством позначається на стійкості країни.
4. Для боротьби з дезінформацією необхідно заохочувати професійну діяльність з перевірки фактів і розвінчання дезінформації, особливо в онлайн-середовищі.
5. На додаток до розвінчання самої дезінформації, слід публічно називати тих, хто її поширює. Такі заходи необхідні з метою попередження майбутніх випадків дезінформації.

COVID-19 DISINFORMATION RESPONSE INDEX

A

Government Response (maximum 9)

Governmental activities on informing the public and media, fighting disinformation, cooperating with civil society that could either positively or negatively influence the spread of COVID-19 related disinformation.

B

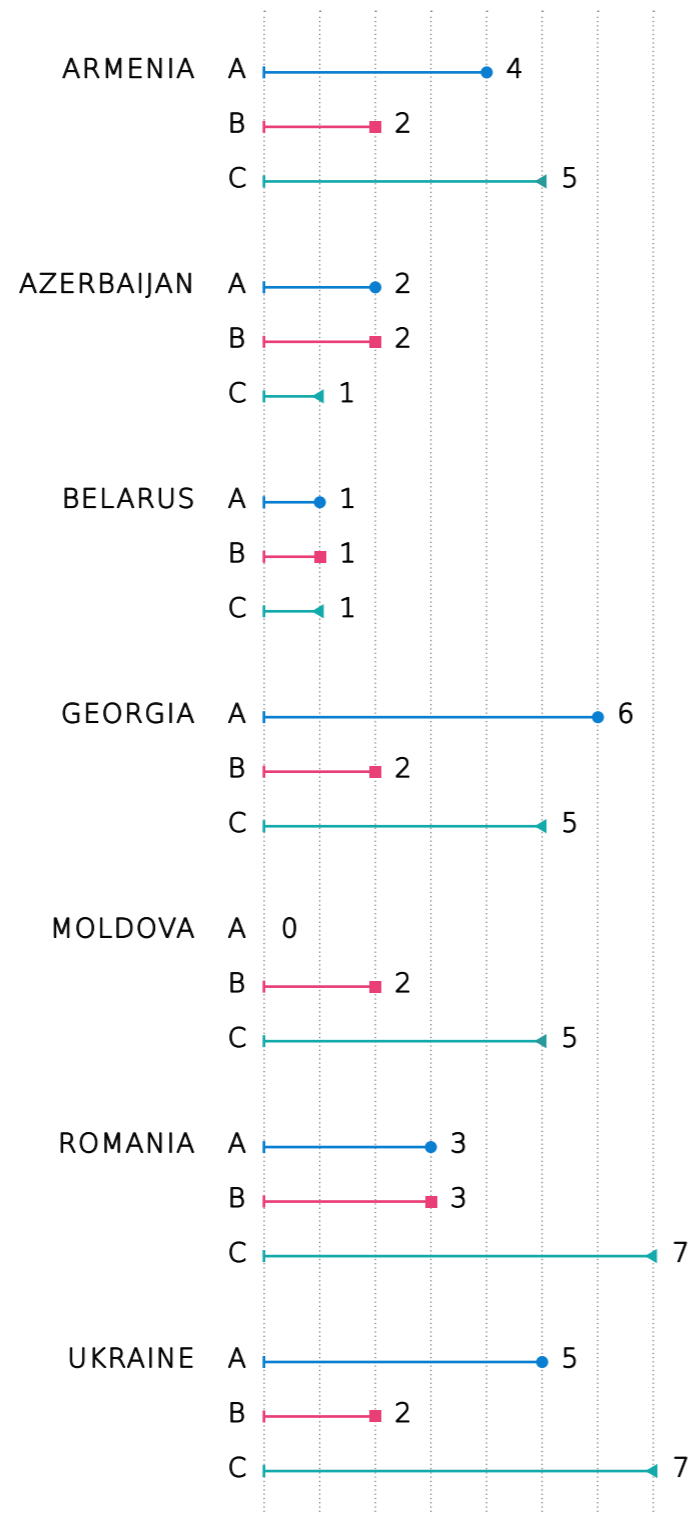
Media Response (maximum 4)

Measures taken by the state and independent media to counter COVID-19 related disinformation and ensure spread of evidence-backed information.

C

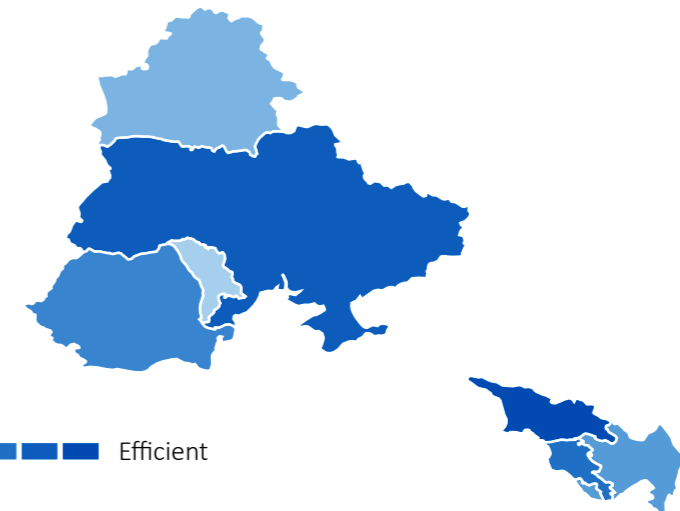
Society Response (maximum 8)

Actions by civil society (formal organizations and informal initiatives) to counter COVID-19 related disinformation, ensure spread of evidence-backed information

Government Response

Poor Efficient

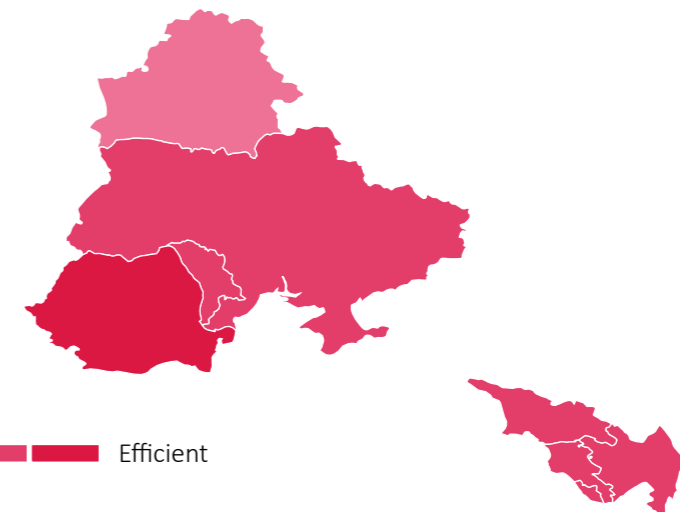

- A**
- Moldova
 - Belarus
 - Azerbaijan
 - Romania
 - Armenia
 - Ukraine
 - Georgia

Media Response

Poor Efficient

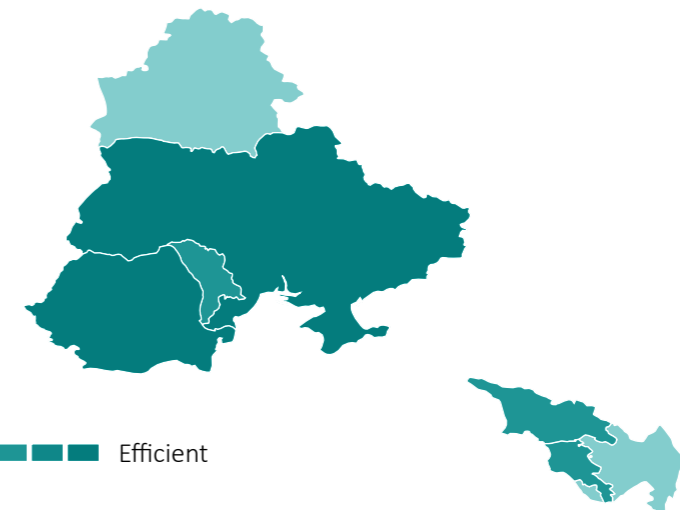

- B**
- Belarus
 - Armenia
 - Azerbaijan
 - Georgia
 - Moldova
 - Ukraine
 - Romania

Society Response

Poor Efficient

- C**
- Azerbaijan
 - Belarus
 - Armenia
 - Georgia
 - Moldova
 - Romania
 - Ukraine

Coordinator:

Olga Chyzhova

Editor:

Hanna Shelest, PhD

AUTHORS:

Richard Giragosian, Regional Studies Center, Armenia

Najmin Kamilsoy, Charles University, Azerbaijan

Dzianis Melyantsou, Minsk Dialogue Council on International Relations, Belarus

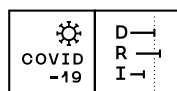
Lasha Tughushi, PhD, Liberal Academy Tbilisi, Georgia

Natalia Stercul, PhD, Foreign Policy Association of the Republic of Moldova, Moldova

Teodor Lucian Moga, PhD, Centre for European Studies, Faculty of Law, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania

Sergiy Gerasymchuk, Oleksandr Kraiev, Foreign Policy Council “Ukrainian Prism”, Ukraine

The research was carried out in Summer, 2020 by the Foreign Policy Council “Ukrainian Prism” (www.prismua.org) in the framework of the project “Coronavirus crush test: Disinformation Resilience of EaP states and Romania”, supported by the Black Sea Trust for Regional Cooperation, a Project of the German Marshall Fund of the United States. Opinions expressed in this publication do not necessarily represent those of the Black Sea Trust or its partners.

Disinformation
Response
Index